

„A jók mennek el?”

Szelektív elvándorlás Hajdú-Bihar megye felvételizői körében

Ceglédi Tímea – Nyüsti Szilvia

■ Hajdú-Bihar megye nagy múltú felsőoktatási intézményei mindig is nagy szívóerővel hatottak a környék továbbtanulni vágyóira. A korábbi intézményi kutatások (Regionális Egyetem, TERD) tartalmaz leírásokat adtak a megye hallgatóiról, de azokról eddig keveset tudunk meg, akik más megyékbe vagy a fővárosba vándorolva folytatták iskolai pályafutásukat. Tanulmányunk célja éppen ezért kiegészíteni a korábbi intézményi megközelítést egy földrajzi szemlélettel. Ezért – megfordítva a korábbi intézményi megközelítésből kiinduló kérdést – azt vizsgáljuk, hogy Hajdú-Bihar megye frissen érettségizett fiataljai közül kik maradnak helyben, és kik kívánják más megyékben vagy a fővárosban folytatni felsőfokú tanulmányukat. A korábbi források alapján a felvételi döntések két legfontosabb mögöttesének a társadalmi háttér és az eredményesség mutatkozott. A felvételiző által kiválasztott intézmény földrajzi elhelyezkedését is e két mutatóval összefüggésben vizsgáljuk, illetve kiegészítjük azt az intézményi kínálat hatásának elemzésével is. Eredményeinket országos kontextusban is elhelyezzük, így összehasonlítjuk a Hajdú-Bihar megyeiek elvándorlási mintázatát az országos tendenciákkal. Ezek fényében vonunk le következtetéseket tanulmányunk két fő kérdésére vonatkozóan: 1. Mekkora a szelektív elvándorlási szándék Hajdú-Bihar megye hallgatójelöltjei körében az első helyes jelentkezések során? 2. Milyen háttérfaktorok húzódnak meg e mögött? ■

Fogalom meghatározás

A felvételi során megmutatkozó szelektív elvándorlás alatt azt a jelenséget értjük, amikor valamilyen ismérv szerint különböznek a más megyék felsőoktatási intézményeit választók (az elvándorlók) azoktól, akik helyben kívánnak továbbtanulni. Elemzésünkben a társadalmi háttér és az eredményesség az a két ismérv, amelyekről úgy véljük, hogy a hallgatójelöltek döntéseit befolyásolhatják, mégpedig kétféle módon: 1. egyrészt úgy, hogy a kedvezőbb társadalmi háttérű és jobb eredményességű felvételizők elvándorolnak más megyék valamilyen szempont

szerint rangosabb (vagy annak vélt) felsőoktatási intézményeibe; 2. másrészt pedig úgy, hogy a kedvezőtlenebb társadalmi háttérű és rosszabb eredményességű jelentkezők más megyék kevésbé rangos (vagy annak vélt) intézményeit választják. A szelektív elvándorlást tehát kétpólusú jelenségként értelmezzük.

A tanulmány csak az elvándorlási szándékokat vizsgálja, illetve azt is csak az első helyes jelentkezések szintjén. Ugyanis az általunk elemzett adatbázisban csak az első helyes jelentkezések szerepeltek, így nem volt alkalmunk ezt a döntést annak a felvételi stratégiának a szerves részeként vizsgálni, melyben a további megjelölt felvételi helyek mellett ez csak egyetlen elemként (igaz, a leghangsúlyosabbként) szerepel (lásd pl. Szemerszki, 2012). A tényleges elvándorlás (vagyis az, hogy végül hova sikerült felvételt nyerniük a jelentkezőknek) egy újabb elemzés tárgyát képezi majd.

A vizsgálat relevanciáját alátámasztó eddigi eredmények

A szelektív elvándorlásra utaló jelek: Lefölözött hallgatói sokaság?

A Hajdú-Bihar megyét is magába foglaló Partium történelmi régióban (Süli–Zakar, 2006)¹ egy évtizede folytat nagy mintás hallgatói kérdőíves felméréseket a Debreceni Egyetem CHERD-Hungary Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központja. Ezen vizsgálatok során többször elemezték már a hallgatók társadalmi háttere és eredményessége közötti összefüggéseket, melyekről kiderült, hogy egyfajta regionális sajátossággal bírnak. Olykor olyan eredmények születtek ugyanis, melyek eltértek az országos hallgatói kutatásokban megszokottól: a szülői háttér alapján sorba rendezett csoportok eredményessége nem mindig a várt, lépcsőzetes összefüggést hozta. A középfokú végzettségű (legfeljebb érettségizett) vagy az alapfokú végzettségű (legfeljebb szakmunkás) családból érkezők olykor jobb eredményeket értek el, mint a diplomás felmenőkkel rendelkezők. A tendenciák láttán az a gyanú fogalmazódott meg az elemzést végző kutatókban, hogy a diplomás családból érkezők egyetlen teljesítménye annak a jele, hogy egy lefölözött hallgatói sokaság marad a régióban. A következőkben azokat az eredményeket mutatjuk be, amelyek megalapozták ezt a gyanút.

Az első ilyen adat a 2003-as Regionális Egyetem vizsgálat során mutatkozott meg Pusztai Gabriella elemzésében. Ekkor a Debreceni Egyetem Természettudományi Karán a szülők tekintetében nem a felsőfokú, hanem a középfokú iskolai végzettség jelentett előnyt az eredményes hallgatói csoportba kerüléskor (igaz, más karok esetében már a megszokott kapcsolat volt megfigyelhető) (Pusztai, 2010a).² Egy öt évvel későbbi kérdőíves vizsgálat során a szerző

¹ Az általuk Partiumnak nevezett határ menti régióba Magyarországon Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megye, Romániában Szatmár, Bihar, Szilágy és Máramaros megye, valamint Ukrajnában Kárpátalja kompakt magyarsággal rendelkező járásai tartoznak.

² Az eredményesség alkotóelemei ebben a modellben a munkába állásra való felkészültség és a tanulmányok iránti elkötelezettség (extrakurrikuláris tevékenységek, olvasásra és önképzésre fordított idő, nyelvvizsgával való rendelkezés, továbbtanulás tervezése) voltak.

(2010b) a család továbbtanulási tervekre vonatkozó hatását vizsgálta, ezúttal a bolognai alapszak végzős hallgatói körében lekérdezett 2008-as TERD-kutatás adatai alapján. A tanulmány az eredményesség egyik dimenziójának tekintette a felsőoktatási továbbhaladás melletti pozitív döntést. Meglepő módon nem a legmagasabban iskolázott (vagyis diplomás) felmenőkkel rendelkezők tervezték leginkább a továbbtanulást az alapképzés után, hanem a középfokú végzettséggel rendelkezők, ami az országos tendenciákat ismerve váratlan eredménynek számít. A TERD-kutatás 2010-es második hulláma során megkérdezett magiszteri hallgatók körében pedig – amikor a szigorú felvételi eljárás árán megszerezhető szakkollégiumi tagságot tekintettük eredményességnek – azt találtuk, hogy a szakkollégisták körében magasabb az elsőgenerációs értelmiségiek aránya, mint a teljes mintában.

Tehát mesterszakon inkább a közép- vagy alapszakú végzettségű szülők gyermekei vannak jelen a leginkább kiválósági alapon válogató szakkollégiumokban (Ceglédi, 2010). Ez azért is elgondolkodtató, mert a 2008-as TERD-vizsgálat tanulságai szerint az alapszakosok körében még fordított volt a helyzet, ott éppen az alacsony státuszúak kiszorulására találtunk látványos nyomot. Még akkor is, ha a különbségek (a szakkollégisták alacsony elemszáma miatt) nem voltak szignifikánsak, felvetődik a kérdés, hogy miért fölzöldnek le a magiszteri képzésre a diplomás szülőkkel rendelkező szakkollégisták. Lehetséges magyarázat lehet, hogy a magasabban kvalifikált családokból érkező hallgatók a BA/BSc szintű képzés után elhagyják a régiót, és ez hatványozottan érezteti hatását a korábban nagyobb elit meritéssel rendelkező szakkollégiumokban (Ceglédi, 2010).

A Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának utánkövetéses vizsgálata során egy érettségivel sem rendelkező szülői háttérből érkező, de feltűnően jól teljesítő hallgatói sokaságra bukkantunk, akikhez képest a diplomás családból származók ismételten aluteljesítőnek tűntek. Lehetőségünk nyílt arra, hogy összehasonlítsuk a programba felvételiző másodévesek adatait azokéval, akik már kiléptek az egyetemről. Jelen tanulmány szempontjából az elemzésnek nem az a következtetése érdekes, hogy az egyetemi évek alatt hogyan oldódtak fel a társadalmi különbségek az eredményességet illetően, hanem az, hogy már a programba való jelentkezéskor is tapasztalható volt, hogy a legfeljebb alapszakú vagy szakmunkás végzettségű szülők gyermekei kimagaslóan teljesítettek bizonyos mutatók mentén. Ők is ugyanúgy, sőt, gyakran az iskolázottabb felmenőkkel bírót felülmúló módon teljesítettek például kiemelt ösztöndíj elnyerésében, publikáció megjelentetésében, TDK-tevékenység elkezdésében (a dolgozat tényleges leadásában, illetve díjak elnyerésében azonban már inkább a lemaradásuk tapasztalható), a kapcsolatkialakítás fontosságának felismerésében, szakkollégiumban vagy öntevékeny csoportokban való részvételben (Ceglédi–Fónai, 2012).

A Debreceni Egyetem alsóbb társadalmi rétegekből érkező hallgatóinak átlagosan jó eredménye összességében abból is adódhat, hogy létezhet egyfajta negatív irányú leföldrözés is, tehát a leggyengébben teljesítők más megyék alacsonyabb presztízsű képzéseinek folytatják a tanulmányaikat. Jelen elemzésünk során ennek a sejtésnek is utánajárunk.

A magasán iskolázott réteg szokatlan viselkedésének nyomait tapintottuk ki abban a hallgatói időmérleg-vizsgálatban is, amely során egy tanulástól, munkától és szabadidőtől is elidegenedett – legalábbis egyikhez sem különösen kötődő – csoportra, a *létezőtökre* bukkantunk. Körükben is átlag fölötti volt a diplomás felmenőkkel rendelkezők aránya (Nyüsti–Ceglédi, 2010).

A lefőlözöttség nemcsak az eredményességi mutatókban ragadható meg, hanem a megye felsőoktatási intézményeiben tanuló hallgatók társadalmi háttérében is. Sajnos nem állnak rendelkezésünkre olyan adatok, amelyek lehetővé tennék, hogy összevegyük a megye frissen érettségizettjei (nem csak felvételizői) társadalmi háttérét a megye egyetemére és főiskoláira bekerültekével. Arra azonban már több vizsgálat is felhívta a figyelmet, hogy a Debreceni Egyetem egy rendkívül hátrányos helyzetű hallgatói bázissal rendelkezik (Pusztai, 2010a, 2010b; Szemerszki, 2012).³ Elemzésünkötől várunk megnyugtató választ arra a kérdésre, hogy ez a hátrány vajon a kelletenél is nagyobb-e, vagy egyszerűen csak a felvételizők összetételét tükrözi a hátrányos helyzetűek helyi intézményekben tapasztalt magas aránya.

A fent bemutatott eredmények töredezetek, nem vonható le belőlük egyértelműen az a következtetés, hogy a vizsgált intézmények egy lefőlözött (a legjobb háttérűek közül a legjobbak-tól, vagy a legrosszabb háttérűek közül a legrosszabban teljesítő hallgatóktól megfosztott) hallgatói bázissal rendelkeznek. Mégis felkelti a kutató kíváncsiságát, ha olyan eredményre bukkan, amely a megszokottnak ellentmond. Ebben az esetben az a szokatlan, hogy a régió felsőoktatásában egy olyan második generációs értelmiség van jelen, melynek tagjai bizonyos mutatókban nem felelnek meg a várakozásoknak, valamint ezzel párhuzamosan egy olyan közepesen vagy alacsonyan iskolázott szülővel rendelkező réteg, amely egyes dimenziókban kimagasló eredményeket tudhat magáénak.⁴ Tanulmányunkban annak járunk utána, hogy ez a szokatlan regionális sajátosság a szelektív elvándorlásnak tudható-e be.

Mégiscsak maradnak a felvételizők? – Stabil intézményi vonzáskörzet

Egy-egy megye megtartóereje úgy is megközelíthető, hogy megvizsgáljuk intézményeinek beiskolázási körzetét. Az ilyen típusú vizsgálatok kapcsán inkább a hallgatók mennyiségi, mintsem minőségi mutatói ragadhatók meg. Ezen eredmények alapján általában a megye erős és stabil vonzereje kerül kihangsúlyozásra. Különösen igaz ez a Hajdú-Bihar megyei felsőoktatás derékhadát adó debreceni felsőoktatásra (a megye felsőoktatási intézményeinek többsége ugyanis debreceni székhellyel működik). Debrecen felsőoktatásának beiskolázási körzeteit vizsgálva 2005-ben Teperics Károly arra az eredményre jutott, hogy a város felsőoktatása a legnagyobb vonzóhatást Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére gyakorolja, de a korábbiakhoz képest nőtt a Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén és Jász-Nagykun-Szolnok megyéből, valamint Békés megye északi részéről érkezők száma is (Teperics, é. n.).

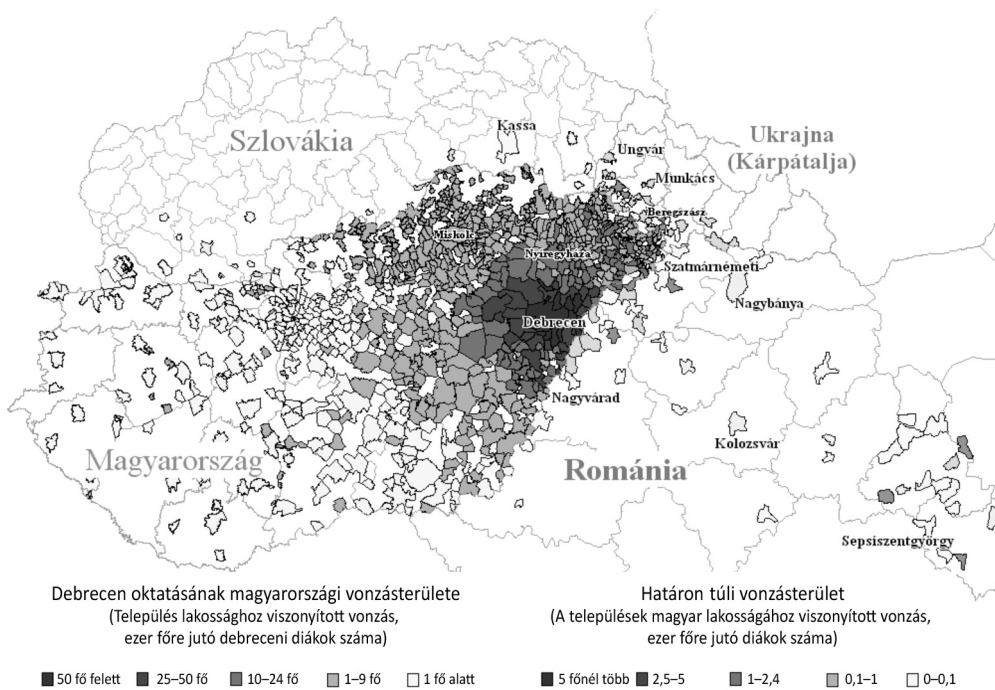
További fontos területei a debreceni felsőoktatás beiskolázási körzetének a határon túli települések. Debrecen sokáig a legközelebbi lehetőséget jelentette a Romániában és Ukrajnában

³ Ez részben annak is köszönhető, hogy nagyon nagy arányban szívja fel a szomszédos megyék hátrányosabb helyzetű jelentkezőit is. Elsősorban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére van nagy szívóhatása, amely az egyik leghátrányosabb helyzetű megye az országban. Itt a legmagasabb azok aránya, akik hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetükért többletpontot kérnek.

⁴ Arra vonatkozóan nincsenek adataink, hogy ez a magas teljesítmény csak ebben a régióban érzékelhető-e, vagy országos összehasonlításban is igaz, hogy eredményesek a megye elsőgenerációs értelmiségei.

érettségiző magyar fiatalok számára, hogy az általuk választott szakot magyar nyelven hallgathassák. A kisebbségi felsőoktatási intézmények megjelenése, bővülése valamelyest javította a magyar nyelvű felsőoktatáshoz való hozzáférést, ugyanakkor ezzel párhuzamosan nem csökkent a debreceni intézmények vonzereje sem (Teperics, 2006; Kozma, 2010, 2011; Októberi statisztikák, é. n.; Belényi et al., 2010; Hollósi, 2010; Stark, 2011; Bordás, 2011; Bacskai, 2011; Ábrahám–Barabási, 2011; Hausmann et al., é. n.; Szolár–Hausmann, 2008) (1. ábra).

1. ábra. Debrecen felsőoktatásának intenzív vonzásterülete, 2005

Forrás: Teperics, 2005, 2006

A relatíve nagy földrajzi hatókört Teperics a szomszédos megyék vagy régiók intézményhiányosságával magyarázta. Hogy ezen állítását pontosítsa, összehasonlította Debrecen hatását az érintett területek más lehetséges egyetemi központjainak hatásával is. Az eredmények alapján megállapítható, hogy Debrecen „hatósugara” főleg az észak-keleti kistérségekre terjed ki, itt nem oldja fel a dominanciáját sem a miskolci, sem a szegedi felsőoktatás. A dunántúli kistérségekből azonban már kevesebb hallgatót tud verbuválni, mint Szeged vagy Miskolc, ugyanakkor Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből határozott kontúrú vonallal szorítja ki Miskolc vonzáskörzetét (Teperics, é. n.).

Ami a legfrissebb adatokat illeti, elsősorban a megye legnagyobb felsőoktatási intézményéről, a Debreceni Egyetemről állnak rendelkezésünkre források. Az egyetem 2010-es októberi statisztikái alapján megállapítható, hogy az intézmény hallgatóságának jelentős része a környékről érkezik. A hallgatók nyolctizede a három keleti megye valamelyikében rendelkezik

állandó lakóhellyel: Hajdú-Biharban (négytized), Szabolcs-Szatmár-Beregben (háromtized), valamint Borsod-Abaúj-Zemplénben (egyötöd) (Fónai et al., 2012). Az erős megyei kötődést a Felvi 2011-es intézményi elemzése is megerősíti. A Debreceni Egyetem hallgatóinak 44%-át,⁵ az (akkori) Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola⁶ felvetteinek pedig 54,3%-át verbuválja a megyéből. A Debreceni Egyetemet például csak az olyan szűkebb vonzaskörzettel rendelkező felsőoktatási intézmények előzik meg, mint a Miskolci Egyetem (72,4%), a Szolnoki Főiskola (48,4%), a Kaposvári Egyetem (48,4%), illetve a Pécsi Tudományegyetem Szekszárdon kihelyezett Illyés Gyula Kara (49,5%⁷) (Felvi, é. n.). A megyei kötődésre vonatkozó eredmények mindamelllett csak annak fényében értelmezhetők, ha figyelembe vesszük az egyes intézmények „hatósugarát” is, tehát azt, hogy milyen mértékben terjed ki vonzaskörzetük a megyén kívüli területekre. A kimagaslóan nagy megyei rekrutációs bázissal rendelkező Miskolci Egyetem például a Debreceni Egyetemhez képest jóval szűkebb, szinte csak saját megyéjére korlátozódó vonzaskörzettel rendelkezik, míg ez utóbbinak több megyében, sőt, a határon túl is érződik a szívóhatása (Teperics, é. n.).

Az expanzió hatása a regionális egyetemekre

Teperics Károly legújabb kutatási eredményei arra utalnak, hogy a tömegesedéssel párhuzamosan nem a regionális gócponttal rendelkező egyetemek vonzaskörzete terjedt ki a távolabbi térségekre, hanem a közeli kistérségekből érkezők aránya nőtt meg a rekrutációs bázison belül. Általánosságban megfigyelhető az a jelenség, hogy az utóbbi évtizedben a kevésbé elit, a tömegek számára kinyíló szakok rekrutációs bázisa inkább a hozzá legközelebb eső területeken sűrűsödik, míg a magasabb színvonalú, elit számára fenntartott képzések még mindig vonzóak tudnak lenni több száz kilométer távolságból is (Teperics, 2006; Polónyi, 2003). Az elit családok számára így az válik hatékony státuszátörökítési stratégiává, ha a fővárosi elit intézményekbe aspirálják gyermekeiket, ezzel biztosítva, hogy az eltömegesedett (vagy általuk annak vélt) helyi felsőoktatásban megszerzett diploma ne jelentsen státuszvesztést (Bourdieu, 1978). A társadalmi mobilitás első lépcsőit megtevők számára pedig a helyben is elérhető (emiatt olcsóbb) diploma hordozza a felemelkedés lehetőségét, amely egyúttal egy esetlegesen alacsonyabb presztízsű diplomát jelent.

Végeláthatatlan és eldönthetetlen vita övezi a kérdést, hogy mely egyetemek adják a leginkább elismert diplomákat, és hogy a versenyben hogyan szerepelnek a regionális egyetemek. A Debreceni Egyetem például azon küldetésére a legbüszkébb, hogy a környék hátrányosabb helyzetű fiataljait is képes a diploma megszerzéséhez szükséges ismeretekkel felvértezni, akik később a környéken elhelyezkedve a régió felemelkedésének jelentős aktoraivá válnak (Teperics, 2005). Az elvándorlási kedv ellen ható tényező az az elmúlt évtizedekben felgyorsuló

⁵ Ez az adat a Debreceni Egyetem azon karaira vonatkozik, amelyek Hajdú-Bihar megyei székhellyel rendelkeznek, így nem tartozik bele a Nyíregyházára kihelyezett Egészségügyi Kar.

⁶ A Debreceni Református Hittudományi Egyetemet és a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolát a vizsgált felvételi eljárás óta összevonták.

⁷ A Tolna megyei aránya.

folyamat is, amely a mai debreceni felsőoktatási kínálat kiszélesedését hozta magával. Mindez egy szerves folyamat eredménye, amely a régió igényeivel együtt pulzálva valósult meg. Fontos jellegzetessége a Hajdú-Bihar megyei felsőoktatás legnagyobb intézményének, a Debreceni Egyetemnek, hogy az országos átlagot meghaladó intézményi és hallgatói expanzió zajlott le falai (és elődeinek falai) között (1985 és 2000 között négy és félszeresére nőtt a KLTE hallgatósága, és az általa kínált szakok köre is jelentősen bővült) (Teperics, é. n.; Polónyi, 2003; Agr, é. n.; Econ, é. n.; Law, é. n.).⁸ Hajdú-Bihar megye felsőoktatási palettájáról azonban továbbra is hiányoznak bizonyos képzések, de még így is az egyik legnagyobb kínálattal és presztízzsel rendelkező intézményeket tudhatja magáénak, ami bizonyára a szelektív elvándorlás mintázatait is befolyásolja.

Amennyiben a fent bemutatott intézményi oldalról közelítünk a kérdéshez, csak azokról kapunk információt, akik már hallgatói jogviszonyban állnak a vizsgált intézménnyel. Ezek az elemzések azonban nem nyújtanak információt azokról a fiatalokról, akik az adott intézmény környékén érettségiztek, de máshol folytatják felsőfokú tanulmányaikat (azokról pedig még kevésbé, akik nem is tanulnak tovább). Arra vonatkozóan rendkívül kevés adat áll a rendelkezésünkre, hogy egy-egy régió fiataljai közül kik hova jelentkeznek érettségi után (vagy egyáltalán jelentkeznek-e a felsőoktatásba). Megyei szintű adatokat pedig még ritkábban találunk. A tanulmányi elvándorlás területi mintázatairól leginkább a felvételi statisztikák eredményeiből tájékozódhatunk, amelyek az általunk vizsgált térség erős megtartóerejére utalnak. A 2009-es felvételizők adataiból például az olvasható ki, hogy az Észak-Alföld régióban a második legmagasabb azok aránya, akik ugyanazon régióban kívánják folytatni felsőfokú tanulmányaikat. Ez a jelentkezők 57%-át teszi ki, amelyet csak a Közép-Magyarország régió előz meg (Szemerszki, 2010).

Jelen tanulmány válasza az ellentmondásokra

Az eddig bemutatott eredmények (*1. táblázat*) azt az ellentmondást hordozzák magukban, hogy vonzó a megye intézményi kínálata, széles az intézmények rekrutációs bázisa, mégis vannak, akik más területek intézményeit választják. Ráadásul az itt maradó hallgatók körében is egyfajta szelektív elvándorlás nyomai tapinthatók ki. Az ellentmondást az oldhatja fel, ha feltárjuk az egyes állítások mögött rejlő megközelítéseket. A rekrutációs bázist bemutató adatok intézményi oldalról közelítik meg a kérdést, tehát azon hallgatók mennyiségi adatait foglalják magukban, akik már valamely debreceni főiskolára vagy egyetemre beiratkoztak. A hallgatói vizsgálatok szintén csak azokról mondhatnak valamit, akik itt maradnak. Ezek az elemzések azonban a hallgatókra vonatkozóan már minőségi adalékokkal is szolgálnak, így felszínre kerülhet a helyben maradók „lefölözöttsége” is. A környéken érettségiző, de máshova jelentkező fiatalokról azonban kevés információnk van. Ezt leginkább földrajzi (tehát nem intézményi) megközelítésből lehet vizsgálni. Jelen tanulmányban is földrajzi oldalról szeretnénk

⁸ Relatív fiatal Debrecenben például az önálló jogász-, gyógyszerész- és közgazdászképzés, valamint az agrárképzés és zeneművészeti képzés bizonyos irányai, képzési szintjei.

megközelíteni a kérdést, és utánajárni annak, hogy a vizsgált felsőoktatási intézmények egy általunk lehatárolt körzetéből – Hajdú-Bihar megyéből – kik azok, akik a fővárosba vagy valamely más megyébe való elvándorlás mellett döntenek (legalábbis felsőfokú tanulmányaik idejére), és kik azok, akik a maradást választják. Csak e csoportok összehasonlításából vonhatunk le megbízható következtetéseket arról, hogy létezik-e a szelektív elvándorlás, és ha igen, mennyire kiterjedt, illetve mi áll a háttérében.

1. táblázat. A korábbi vizsgálatok csoportosítása

	Földrajzi megközelítés	Intézményi megközelítés
A szelektív elvándorlásra utaló eredmények (<i>minőségi ismérveket vizsgáló kutatások</i>)	–	Intézményi hallgatói vizsgálatok (Pusztai, 2010a, 2010b; Ceglédi, 2010; Ceglédi–Fónai, 2012; Nyüsti–Ceglédi, 2010)
Az erős megtartóerőre utaló eredmények (<i>menyiségi ismérveket vizsgáló kutatások</i>)	Felvételi adatok földrajzi elemzése, beiskolázási körzetek elemzése tágabb földrajzi kontextusban (Szemerszki, 2010; Teperics, 2005, 2006)	Intézményi beiskolázási körzetek, felvételi adatok intézményi elemzése (Teperics, 2005, 2006; Fónai et al., 2012; Felvi, é. n.)

Forrás: saját szerkesztés

A modell: a felsőoktatási felvételi eljárás szelekciós lépcsői és azok mögöttesei

A szelektív elvándorlást a felvételi szelekció egyik mozzanatának tekintjük, amely egy tágabb hatásmechanizmusba illeszkedik (2. ábra). Maga a felvételi szelekció is egy tágabb, mindkét végén nyitott folyamatnak egy kiragadott mozzanata, hiszen mind a jelentkezés előtt, mind pedig a sikeres felvételt követően – hallgatóként vagy később, munkavállalóként – számos szűrőn átesnek a diákok társadalmi háttérük vagy eredményességük alapján (pl. Neuwirth–Szemerszki, 2009; Ferge, 1980; Róbert, 2000b; Andor–Liskó, 1999; Gázsó–Laki, 1999; Szemerszki, 2009a, 2009b; Horn, 2010; Ladányi, 1994; Fényes–Pusztai, 2004; Forray, 1992; Blaskó, 2008 stb.).

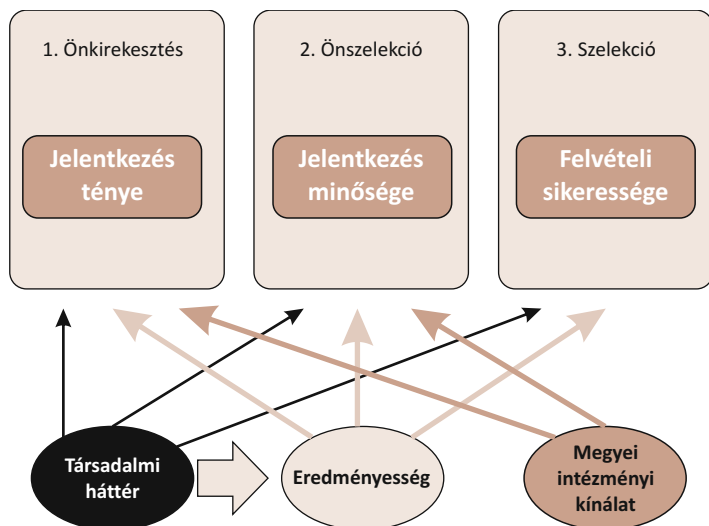
A felsőoktatási felvételi eljárás során három szelekciós lépcsőt különböztetünk meg: 1. Az első és talán legfontosabb lépcsőt az a döntés jelenti, hogy az érettségiző kitölti-e a felsőoktatási jelentkezési lapot vagy sem. Ezt a lépcsőt **önkirekesztésnek** neveztük el. A kutatások azt mutatják, hogy erre a döntésre nagyon erősen hat mind az eredményesség, mind a családi háttér.⁹ Noha a felsőoktatási expanzió következtében egyre többen juthatnak be a felsőoktatásba,

⁹ Arról a többszörös szelekciós mechanizmusról nem is beszélve, amelyet a felvételi döntés pillanatáig végigjárnak a fiatalok, hiszen már az óvoda, az általános iskola vagy a középiskola megválasztása, „felvételi” során is érvényesülnek a származás és az eredmények sztochasztikus összefüggései.

a jelentkezés tényének még mindig erős a társadalmi meghatározottsága (Örkény–Szabó, 2001; Bourdieu, 2003; Andor–Liskó, 1999; Szemerszki, 2009a, 2009b, 2010). 2. Mindamelllett a felsőoktatásnak csak bizonyos kapui nyitottak a társadalom alsóbb rétegeiből besodródók számára, hiszen – ahogy a legtöbb kutatás is megerősíti – vannak elit és vannak alacsony státuszú hallgatókat befogadó intézmények vagy karok, esetenként szakok, amelyek eloszlása területileg is egyenetlen (Kozma, 2004; Róbert, 2000a, 2000b; Veroszta, 2010; Gáti, 2010; Györgyi, 2010; Neuwirth–Szemerszki, 2009; Fónai–Márton, 2010; Ceglédi, 2009, 2010; Papszt, 2010). Ez részben a felvételi beadásakor meghozott döntés eredménye, részben pedig annak köszönhető, hogy az adott felvételi ponthatár elérése sem független a származástól. A felvételi jelentkezés minőségi döntése jelenti tehát a szelekció második lépcsőjét, amelyet **önszelekciónak** nevezünk el. 3. A harmadik lépcső a felvételi sikeressége, amely azonban már nem egy döntés eredménye (bár nem független attól, hiszen a bejutási nehézséggel is kalkulálnak a jelentkezők), hanem a felvételin nyújtott teljesítménytől függ, beleértve a tanulmányi vagy szociális alapon adható többletpontokat is. A felvételi szelekció ezen szakaszát nevezük magának a **szelekciónak**, hiszen ebben a mozzanatban ragadható meg a belső döntésektől leginkább független szelekciós hatás.

2. ábra. A felsőoktatási felvételi eljárás szelekciós lépcsői és azok mögöttese

Forrás: saját szerkesztés, alapozva a következő munkára: Róbert, 2000b

Kutatásunk során arra voltunk kíváncsiak, hogy e három mozzanatot milyen háttértényezők befolyásolják. A társadalmi háttér és az eredményesség hatásairól szakirodalmi források sora ad számot.¹⁰ A mögöttesek sorában egy harmadik tényezőt is fontosnak tartunk: az intézményi

¹⁰ Ezek egymással való összehasonlításáról vagy együttes hatásmechanizmusáról már kevesebb kutatás folyt. A szelektív elvándorlás szempontjából is érdekes, hogy ezek egymáshoz képest milyen hatást fejtenek ki, melyik az erősebb, melyik olthatja ki a másik hatását stb.

kínálat, illetve az intézmények elérhetősége is hatással lehet a hallgatójelöltek döntéseire. Jelentősen befolyásolja ugyanis a döntést, hogy valaki a saját településén megtalálja-e az általa kiválasztott szakot vagy több száz kilométerrel távolabb kell megoldania a lakhatás és megélhetés problémáit. Az elérhető közelségben lévő kínálat tehát már a felvételi döntésére is óriási hatással lehet, de nem érdektelen a kiválasztott képzés minősége szempontjából sem. Úgy gondoljuk, hogy a felvételi szelekció eddig kevésbé kutatott kérdése, hogy mi befolyásolja egy-egy megye hallgatójelöltjeinek elvándorlási szándékait. Jelen elemzésben tehát a felvázolt modellből csupán a második lépcsőt vizsgáljuk meg, ezen belül pedig csak a területi dimenzióra helyezük a hangsúlyt. A sokat vizsgált szakadékokat (főiskola-egyetem vagy piacképes-nem piacképes szakok között) ezúttal földrajzi kontextusba ágyazzuk. **Kutatásunk középpontjában tehát a felvételi döntés minőségének területi dimenziója áll.**¹¹

Adatok

Kérdéseink megválaszolásához a 2011-es normál felvételi eljárás adatait használtuk fel, melynek teljeskörűségéből adódóan eredményeink a tényleges képet mutatják, tehát nem csak valószínűségi mintavételre alapuló becslések. Az adatbázis sajátosságai miatt, illetve a hatalmas információtömeg redukálása érdekében csak az első helyes jelentkezések képezték elemzésünk tárgyát. Tanulmányunk továbbá nem terjed ki a tényleges elvándorlásra, egyelőre csak a szándékok, vagyis az önszelekció szintjén vizsgálódunk.

A felvételi szándékok tisztább megragadása érdekében homogenizáltuk célcsoportunkat, így csak a 2011-ben érettségizőket és az első helyen nappali tagozatra jelentkezőket vettük figyelembe. Továbbá kizártuk az elemzésből a mesterszakra készülöket és a külföldi lakhellyel rendelkezőket is (N = 49 799, ebből Hajdú-Bihar N = 2876). A célcsoport szűkítésének egyik oka tartalmi megfontolásokon nyugszik: a korábban érettségizők kizárásával a második szakra jelentkező, illetve az érettségi óta újabb teljesítményeket (pl. nyelvvizsgákat) letudó fiatalokat akartuk kivonni. Emellett – az előrehozott érettségik rendszerének ellenére is – a felvételi pontszámok mondhatni ugyanazokon a követelményeken alapulnak, ha csak egyetlen évfolyam érettségizőit elemezzük. A távoktatásra, a levelező és az esti tagozatra jelentkezőket pedig azért nem vontuk be a vizsgálatba, mert feltételezhetően más elvándorlási mintázat jellemzi őket. A mesterszakra készülők is feltehetően más mobilitási jellemzőkkel bírnak, mint a frissen érettségizők, ráadásul a mesterszakok szűkebb és területi eloszlásukat tekintve más képet mutató kínálata is torzíthatná az eredményeket. A tartalmi megfontolásokon túl technikai oka is volt kizárásuknak, hiszen az eltérő felvételi pontrendszer miatt eredményeik összehasonlíthatatlanok az alap-, osztatlan vagy felsőfokú szakképzésre jelentkezőkével. A csak magyarorszá-

¹¹ A jelentkezés tényére vonatkozó adatok sajnos kevésbé állnak rendelkezésünkre, míg a jelentkezés minősége és a felvételi sikeressége nyomon követhető a felvételi eljárás során keletkezett adatbázisokból. Az első lépcsőt nem vizsgáljuk tanulmányunkban, a harmadikra vonatkozó elemzéseket pedig jelen írás folytatásaként kívánjuk megjelentetni.

gi lakhellyel rendelkezőkre való leszűkítésre a felhasznált változók miatt volt szükség, ugyanis a határon túlról érkezőknél sokszor értelmezhetetlen a település vagy a középiskola típusa, illetve az eltérő szabályozások miatt a hátrányos helyzet kategóriája is.

A felvételi elvándorlási szándékok megragadása érdekében három csoportot különítettünk el a mintában. A lakóhely, illetve az első helyen megjelölt képzés helyének alapján a saját megyébe felvételizőket *maradni vágyóknak*, a fővárosba felvételizőket *Budapestre tartóknak*,¹² míg a többi megye képzéseit első helyen megcélzókat *más megyébe tartóknak* neveztük el. A *más megyébe tartók* csoportja első látásra túlságosan heterogénnek tűnhet, ami további kategóriák bevezetését szorgalmazhatná, azonban Hajdú-Bihar megye esetében csak alacsony elemszám esik e tágnak tűnő csoportba, ráadásul az általuk megcélzott intézményeket figyelembe véve viszonylag homogénnek tekinthetők: a máshova tartók mindössze 10%-os táborának közel kétharmada ugyanis a környező megyék főiskoláit célozza meg. Emiatt maradtunk a hármass felosztásnál elemzésünk során, és nem hoztunk létre újabb – bár tartalmilag szükségesnek tűnő – kategóriákat. A megyét mint elemzési egységet pedig azért választottuk, mert a tágabb, Észak-Alföld régió kategóriája összemosta volna Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok megye vélhetően eltérő eredményeit Hajdú-Biharéval, amely mind intézményi kínálatában, mind pedig az itt érettségizők társadalmi összetételében különbözik a másik két megyétől. Egy kistérségi szintű elemzés pedig már szétfeszítette volna egy ilyen rövid terjedelmű tanulmány kereteit.

Eredmények

Helyben maradás a Hajdú-Bihar megyei felvételizők körében

A 2011-ben érettségizőknek országosan csak alig több mint ötöde kíván a saját megyéjében maradni, míg ugyanez Hajdú-Bihar megyében¹³ a jelentkezők több mint kétharmadára igaz (68%, 1970 fő) (3. ábra). Innen a felvételizők negyedét sem teszik ki a fővárosba tartók, míg országosan a fiatalok többsége (54%) készül oda. Az országos arányokat természetesen torzítják a fővárosi és a Pest megyei jelentkezők tömegei, de megyei bontásban is elemezve a kérdést azt láthatjuk, hogy Hajdú-Bihar megye országos viszonylatban is kiemelkedő megköthető erővel bír. Ha nem vesszük figyelembe a Pest megyeiek és a fővárosiak – mondhatni helyben maradást jelentő – 80–90% feletti budapesti jelentkezését, akkor Csongrád megyétől (69%) alig lemaradva Hajdúban a második legmagasabb a saját megyébe felvételizők aránya. Őket a harmadik nagy vidéki egyetemnek otthont adó Baranya megye (62%) követi a sorban, míg

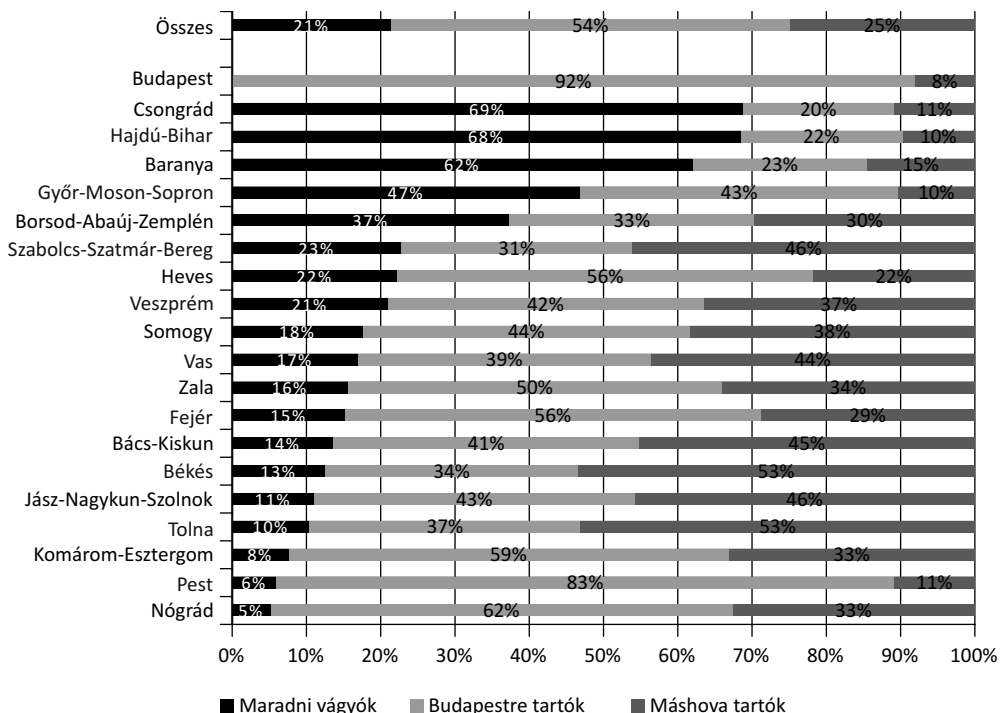
¹² Azokat a Pest megyei, illetve fővárosi lakhellyel rendelkező fiatalokat, akik Budapestre jelentkeztek első helyen, Budapestre tartókként kódoltuk. Ez némileg torzítja a helyben maradó országos arányát, de a kettős besorolás elkerülése érdekében kénytelenek voltunk meghozni ezt a kompromisszumot.

¹³ Hajdú-Bihar megye területén a következő intézmények működnek: Debreceni Egyetem (kivéve az Egészségügyi Kar), a Nyíregyházi Főiskola Püspökladányba kihelyezett képzései, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem, illetve a korábbi Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola.

a legnagyobb „kibocsátással” rendelkező megye Nógrád, ahol az érettségizőknek mindössze 5%-a kíván helyben maradni.¹⁴

A szelektív elvándorlás szándéka tehát Hajdú-Bihar megyében összességében 625 Budapestet választó hallgatójelöltet (az itteni lakhellyel rendelkező felvételizők 22%-a), valamint 281 más megyébe tartó hallgatójelöltet (az itteni lakhellyel rendelkező felvételizők 10%-a) érint.

3. ábra. A felvételi elvándorlási szándékok alapján képzett csoportok megoszlása megyénként (%)

Forrás: Educatio Nonprofit Kft. – Felsőoktatási felvételi statisztika 2011 (N = 49 799)

¹⁴ Ez annak köszönhető, hogy ez a megye a leginkább intézményhiányos, hiszen itt csak a kis befogadóképességű Budapesti Gazdasági Főiskola Pénzügyi és Számviteli Karának Salgótarjáni Intézetét vagy a szintén alacsony felvételi kapacitással bíró Károly Róbert Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Karát választhatták a felvételizők.

Az elvándorlás és helyben maradás mögöttesei

A kínálat

A fenti adatokból is kitűnik, hogy az egyes megyék intézményi kínálata jelentősen befolyásolhatja az ott lakók elvándorlási szándékait, így ezt a dimenziót is bevontuk elemzésünkbe. A kínálatnak próbáltuk a lehető legalapvetőbb objektív mutatóit figyelembe venni, nem pedig a különböző felsőoktatási rangsorok minőségi mutatói mentén megkülönböztetni az egyes intézményeket, mivel úgy véljük, hogy különösen egy ilyen, a regionális sajátosságokra érzékeny elemzés során inkább a vizsgált intézmények helyi társadalomban betöltött szerepét kell megértenünk, nem pedig olyan intézményekkel összehasonlítani, amelyek más közegben léteznek, így más küldetéssel rendelkeznek. A kínálatot így egyfajta „befogadói kapacitásként” fogtuk fel, s a kínált szakok számával és a felvettek létszámával ragadtuk meg. A bejutási nehézséget is megvizsgáltuk, amit a kínálat egyfajta minőségi mutatójának tekintettünk. Kínált szakok száma alatt az adott megye 2011-ben elindított – mesterszakok nélküli – képzéseinek összegzett számát értettük (pontosabban csak azokat a szakokat számoltuk össze, amelyekre legalább egy első helyes jelentkezés érkezett). A felvettek létszáma a szűkített célcsoportunkból adott megye képzéseire ténylegesen felvételt nyert hallgatók létszámát takarja. A bejutási nehézséget pedig az adott megye alap-, osztatlan és felsőfokú szakképzéseinek vett átlagos felvételi ponthatárral mértük. A kínálati jellemzőket az ország megyéinek viszonylag homogén csoportosításával adjuk meg. Az elemzésünk tárgyát képező Hajdú-Bihar mellett külön feltüntetjük a főváros, a nagy vidéki egyetemeknek otthont adó három megye (Baranya, Csongrád, Hajdú-Bihar), illetve a többi megye átlagait is (2. táblázat). Az országos átlagok és a három nagyon hasonló elvándorlási mintázattal rendelkező megye (Baranya, Csongrád, Hajdú-Bihar) átlagos kínálati mutatóinak megadásával tisztább összehasonlításokat tehetünk az általunk vizsgált megyére vonatkozóan.

2. táblázat. Intézményi kínálat és bejutási nehézség az ország egyes részein

	Budapest	Csak Hajdú-Bihar	Hajdú-Bihar, Csongrád és Baranya átlaga	Többi megye átlaga	Országos átlag
Kínált szakok száma (db)	164	85	90	39	53
Felvettek száma (fő)	17 240	3 278	2 825	635	1 793
Bejutási nehézség (átlag ponthatár)	337	307	304	270	311

Forrás: Educatio Nonprofit Kft. – Felsőoktatási felvételi statisztika 2011 (N = 49 799)

A főváros helyzete a legkedvezőbb mindhárom kínálati mutató tekintetében. Hajdú-Bihar – a bejutási nehézség némileg átlag alatti értéke mellett – a másik két változót tekintve felülmúlja az országos átlagot. A legnagyobb regionális szellemi központokkal rendelkező

megyékhez képest Hajdú-Biharban némileg alacsonyabb a kínált szakok száma, de több mint 450 fővel több hallgatót képes befogadni képzéseire úgy, hogy közben az átlagos felvételi ponthatár is ezeknek a megyéknek az átlaga fölött marad. Az ország többi megyéjének átlaga mindhárom dimenzióban láthatóan leszakad a főváros vagy e három megye mutatóitól. A megyék erős megköti erejét tehát felsőoktatási kínálatuk minősége, sokszínűsége és tág kapacitása magyarázhatja.

Az eredményesség

A frissen érettségizők szelektív elvándorlását mind társadalmi háttérük, mind pedig eredményességük tekintetében vizsgáljuk. Az eredményesség fokmérőjének az első helyen elért felvételi pontszámot, a legmagasabb szintű nyelvvizsgát, valamint a tanulmányi versenyeredményeket tekintettük. A családi háttér megragadásához a hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetért kapott többletpont meglétét vettük alapul, azonban – mivel ez csak kis részét érinti a felvételizőknek – a lakóhely településtípusával, valamint a középiskola típusával tovább árnyaltuk a képet. Bár az utóbbi két változó csak sztochasztikus összefüggésben áll a társadalmi háttérrel, de lévén, hogy az elemzett adatbázis elsősorban nem szociológiai kutatásra szánt adatokat tartalmaz, így csak ezek vizsgálatára volt lehetőségünk.

A 3. táblázat foglalja össze mind országos, mind Hajdú-Bihar megyei tekintetben a három elvándorlási szándék alapján elkülönített csoport eredményességi mutatóit. Hajdú-Bihar megye esetében az első öt sorban szereplő változók mentén egyértelmű lejtő rajzolódik ki a fővárosba jelentkezőktől a máshova tartók felé. A maradni vágyók itt a megyei átlag környékén helyezkednek el. A legdrámaibb különbséget a C típusú felsőfokú nyelvvizsgáknál tapasztaljuk: a más megyékbe készülőkhez képest több mint hétszer, a helyben maradókhoz képest pedig háromszor annyian rendelkeznek ilyen nyelvvizsgával a Budapestet megcélzók körében.

A csoportok eredményességi sorrendje országosan más képet mutat, mint Hajdú-Biharban. Ugyan országosan is a Budapestre tartók eredményei a legjobbak – bár nem érik el Hajdú-Bihar fővárosba készülőknek átlagos szintjét –, de a saját megyét, illetve más megyéket megcélzók értékei sokkal közelebb esnek egymáshoz. Ha a két utóbbi csoportot nézzük országosan, Hajdúhoz képest megfordul a sorrend, és inkább a más megyékbe vándorlók tanúskodnak jobb teljesítményekről. Ezek a különbségek párhuzamba állíthatók és magyarázhatók a 2. táblázatban bemutatott kínálati mutatókkal. Hajdú-Bihar megye hallgatójelöltjei a teljes mintához viszonyítva átlag közeli vagy éppen a fölötti értékeket produkálnak.

Az első helyre felvettek, illetve a sikertelenül felvételizők arányaiban tapasztaltak a bejutási nehézség területileg eltérő fokával magyarázhatók. Hajdúban láthatóan a leggyengébb teljesítményt felmutató harmadik csoport kerül be legnagyobb valószínűséggel (43%) az elsőnek megjelölt képzési helyre, viszont a sikertelenül felvételizők aránya is körükben a legmagasabb. Úgy tűnik tehát, hogy Hajdú megye máshova tartó felvételizői biztosra játszanak – ezt támasztja alá, hogy többségük a környező megyék alacsonyabb presztízsű főiskoláit célozza meg –, de közel egyharmaduk még így sem tud bekerülni a felsőoktatásba (3. táblázat).

Az eredmények összességében azt támasztják alá, hogy a legjobban teljesítők kívánják Budapesten folytatni tanulmányaikat, míg a többi megyét a leggyengébb eredményeket felmutatni tudók választják leginkább.

3. táblázat. Eredményességi mutatók az elvándorlási szándék alapján definiált csoportokban

	Országosan				Hajdú-Bihar megyében			
	Bp.-re tartók	Maradni vágyók	Máshova tartók	Átlag	Bp.-re tartók	Maradni vágyók	Máshova tartók	Átlag
Középfokú C, felsőfokú A/B (%)*	39,9	23,9	28,8	33,7	47,2	32,8	21,7	34,9
Felsőfokú C (%)	17,0	6,6	6,5	12,1	20,5	6,8	2,8	9,4
Többletpont tanulmányi versenyért (%)	2,5	0,8	1,0	1,8	3,0	1,3	1,0	1,6
Átlagos pontszám az 1. helyen (N = 49 799 és 2 876)	308	282	292	298	321	305	263	304
Átlagos pontszám a felvettek körében (N = 35 870 és 2 122)	375	333	340	358	395	350	323	358
Első helyre felvettek (%)	33,0	36,9	38,2	35,1	39,4	39,1	43,1	39,5
Sikertelenül felvételizők (%)	26,7	30,4	28,6	28	20,8	27,1	32,0	26,2

Forrás: Educatio Nonprofit Kft. – Felsőoktatási felvételi statisztika 2011 (N = 49 799)

* Mivel a felvételi eljárás során csak a C típusú (komplex) nyelvvizsgákért jár pont, a felsőfokú A és B típusú nyelvvizsgák „bevállását” esetlegesség jellemzi. Így az ilyen nyelvvizsgákkal rendelkezőket a középfokúval rendelkezőkkel soroltuk egy csoportba.

A társadalmi háttér

A társadalmi háttérhez kötődő mutatókat a 4. táblázatban foglaltuk össze. Hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetűekért Hajdú-Bihar megye felvételizői közel 6 százalékponttal (17%) többen kaptak többletpontot, mint a teljes minta fiataljai (11,4%). Mindkét esetben a fővárosba tartók körében a legalacsonyabb (a máshova tartók csoportjában tapasztalt aránynak csak kevesebb mint fele) az igazoltan e kategóriába eső fiatalok aránya. A gimnáziumban, illetve két tannyelvű gimnáziumban végzők viszont a Budapestet megcélzók körében reprezentáltak felül. Hajdú-Bihar megyéről általánosságban elmondható,¹⁵ hogy az országos átlaghoz képest itt csak feleannyian vannak a községből/nagyközségből érkezők, de a tendencia ebben az esetben is hasonló: legkisebb arányban a fővárost megjelölők között találkozhatunk velük. A kedvezőtlenebb helyzetű településtípusok hallgatójelöltjei tehát leginkább a csak kicsivel távolabbi, de alacsonyabb presztízsű diplomát adó főiskolákat célozzák meg, illetve jelentős részük a közelben lévő egyetemeket és főiskolákat választja.

¹⁵ Ez részben a Hajdúság sajátos településszerkezetéből adódhat, itt ugyanis egymást érik a városok.

Összességében a társadalmi háttért tekintve is elmondható, hogy Hajdú-Bihar megye felvételizői közül a fővárost megjelölők vannak egyértelműen a legkedvezőbb, míg a más megyékbe tartók – bár a maradni vágyóktól ezúttal kevésbé lemaradva – a legrosszabb helyzetben.

4. táblázat. A társadalmi háttért reprezentáló mutatók az elvándorlási szándék alapján definiált csoportokban (%)

	Országosan				Hajdú-Bihar megyében			
	Bp.-re tartók	Maradni vágyók	Máshova tartók	Átlag	Bp.-re tartók	Maradni vágyók	Máshova tartók	Átlag
Többletpont hátrányos helyzetért	7,6	15,2	16,8	11,4	11,1	18,4	21,5	17,0
Gimnáziumban érettségizett	69,6	55,8	61,7	64,7	70,7	60,5	58,2	62,5
Két tannyelvű gimnáziumban érettségizett	8,1	5,4	4,1	6,5	9,6	4,6	3,9	5,7
Községben/nagyközségben lakik	20,9	30,3	33,3	26,0	11,2	14,2	16,7	13,8

Forrás: Educatio Nonprofit Kft. – Felsőoktatási felvételi statisztika 2011 (N = 49 799)

Eredményesség és háttér együttes vizsgálata

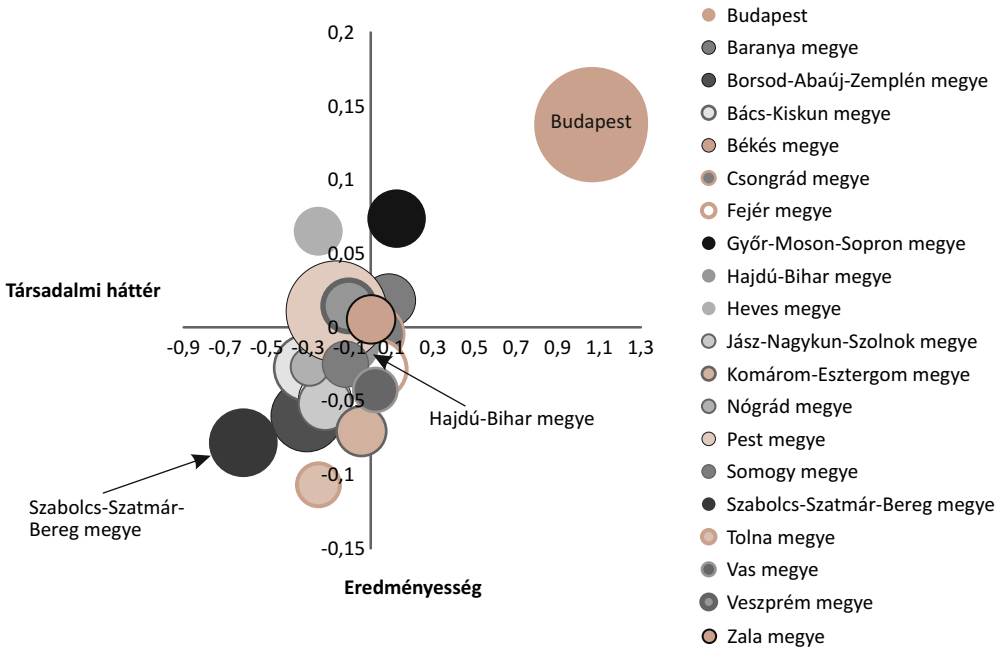
Annak érdekében, hogy csoportjainkat egyszerre tudjuk vizsgálni az eredményesség és a társadalmi háttér dimenzióiban, egy-egy összevont változót hoztunk létre a fent bemutatott három-három alváltozóból.¹⁶ Ezeket az összevont indexeket standardizáltuk, így olyan nulla átlagú, egy szórású változókat kaptunk, melyek megkönnyítik az interpretálást.

A 4. ábra az egyes megyék elhelyezkedését mutatja be az átlagos eredményesség, illetve a társadalmi háttér mentén kifeszített térben. A vízszintes tengelyen az összevont társadalmi háttér index értékeit, a függőlegesen az eredményességét láthatjuk, a körök mérete pedig az egyes megyék felsőoktatásba jelentkezőinek létszámával arányos. Ami vizuálisan is jól leolvasható az ábráról, az a fővárosiak mindkét dimenzióban vett kiugrása, illetve Szabolcs-

¹⁶ A társadalmi háttér összevont indexébe a hátrányos helyzetért járó többletpont meglétét, a település, illetve a középiskola típusát vontuk be. A három változó attribútumait előfordulási gyakoriságuk reciprokával súlyozva összeadtuk minden felvételizőre vonatkozóan. Ennek során negatív súlyt kapott a HH/HHH pontszám, a község/nagyközség, a kisebb város, illetve a szakközépiskolai érettségi. Az eredményesség összevont indexének létrehozásakor hasonlóan jártunk el az elért felvételi pontszám, a legmagasabb megszerzett nyelvvizsga és az elért tanulmányi versenyeredmény változók súlyozott összegzésével. Az elért felvételi pontszám helyett azt a mutatót használtuk, amely megadja, hogy a maximálisan elérhető 480 pontnak hány százalékát érte el az adott felvételiző 0–10 pontra vetítve. Tehát minél magasabb pontszámot érnek el a felvételizők a két összevont indexben, annál jobb eredményesség, illetve társadalmi háttér jellemzi őket.

Szatmár-Bereg megye leszakadása. Láthatóan az általunk vizsgált Hajdú-Bihar nem számít atipikusnak hazánkban: eredményessége alulról súrolja az országos átlagot, míg társadalmi háttérét tekintve valamelyest elmarad attól.¹⁷

4. ábra. A megyék felvételizői a társadalmi háttér és az eredményesség alapján kifeszített kétdimenziós térben (összevont standardizált indexek¹⁸)

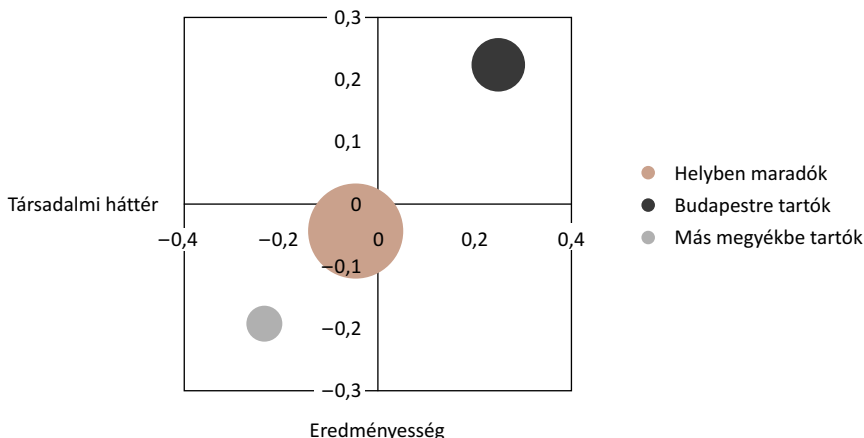
Forrás: Educatio Nonprofit Kft. – Felsőoktatási felvételi statisztika 2011 (N = 49 799)

Ha szűkítjük az elemzést az általunk vizsgált Hajdú-Biharra, és az elvándorlási szándékok alapján definiált három csoportot az előzőhöz hasonló módon ábrázoljuk a kijelölt kétdimenziós térben, akkor az 5. ábrát kapjuk. Látható, hogy mind a társadalmi háttér, mind az eredményesség alapján egy olyan lejtőre bukkantunk, melynek tetején a Budapestre tartók, alján pedig a más megyékbe tartók helyezkednek el. Tehát a fővárost választók magasabb társadalmi státusszal és kimagaslóbb eredményekkel rendelkeznek, míg a máshova tartókat leginkább az alacsonyabb társadalmi háttér és a gyengébb teljesítmény jellemzi. Úgy tűnik, hogy a szelektív elvándorlásnak mindkét iránya – tehát mind a pozitív, mind a negatív – felfedezhető Hajdú-Bihar megye 2011-ben érettségiző fiataljai körében.

¹⁷ Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a társadalmi háttér, illetve az eredményesség dimenziói maguk sem függetlenek egymástól, így tengelyeink – melyek 90°-os szöget zárnak be egymással – némileg leegyszerűsítettek. A két dimenzió összefüggései miatt tapasztaljuk azt, hogy az ábrázolt körök a 45°-os tengelyfelező körül szóródnak.

¹⁸ A tengelymetszetek mindkét változó tekintetében a teljes mintára vonatkozó átlagot jelölik.

5. ábra. Hajdú-Bihar megye elvándorlás alapján definiált felvételiző csoportjai a társadalmi háttér és az eredményesség alapján kifeszített kétdimenziós térben (összevont standardizált indexek)¹⁹

Forrás: Educatio Nonprofit Kft. – Felsőoktatási felvételi statisztika 2011 (N = 2 876)

Összegzés

Hajdú-Bihar megye a regionális egyetemmel rendelkező megyék sorában a második legerősebb megköti erővel bír: az itt érettségizők 68%-a tervezi helyben folytatni felsőfokú tanulmányait. Ugyanakkor az is igaz, hogy az innen Budapestre tartó hallgatójelöltek (akik 22%-ot tesznek ki) mind családi hátterük, mind pedig eredményességük tekintetében felülmúlják a megyét választókat. A más megyéket választó 10%-nyi kisebbség azonban (akik főleg a szomszédos megyék főiskoláit célozzák meg) sokkal rosszabb háttérrel és eredményekkel bír, mint a helyben maradó többség. A szelektív elvándorlásnak tehát mindkét (pozitív és negatív) pólusa kirajzolódott, ami egyébként az országos (kumulált) adatokról nem mondható el, hiszen ott átlagosan inkább a *más megyékbe tartók* követik a fővárosba készülöket, és az *adott megyében maradók* mutatnak kedvezőtlenebb képet. Ez a különbség feltehetően Hajdú-Bihar megye gazdag és széles felsőoktatási kínálatával magyarázható.

A *megyélükhöz hű felvételizőkről* leginkább az mondható el, hogy a Hajdú-Bihar megyeiek körében átmenetet jelentenek a két másik csoport között (ők vannak egyébként a legtöbben is), eredményességük és társadalmi hátterük tekintetében is alulról súrolják az átlagot. Megyei viszonylatban tehát nem sokkal hátrányosabb helyzetű az itt maradást választó hallgatóság, bár a legmagasabb hátrányos helyzetű jelentkezői aránnyal rendelkező, s a megye hallgatóinak mintegy harmadát kitevő Szabolcs-Szatmár-Bereg megyeiek tovább „ronthatják” a ténylege-

¹⁹ A tengelymetszetek mindkét változó tekintetében a Hajdú-Bihar megyében lakó felvételizőkre vonatkozó átlagot jelölik.

sen felvételt nyertek összetételét. Ugyanakkor, ha országos összehasonlításban szemléljük a helyben maradókat, az látszik, hogy az átlaghoz képest feltűnően rossz családi háttérrel rendelkeznek, hiszen 18,4%-uk kapott hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzete miatt többletpontot az országos 11,4%-os átlaghoz képest. Mindamelllett ez a hátrányosabb helyzetű hallgatójelölt-sokaság eredményességét tekintve kevésbé van lemaradva az országos átlagtól, hiszen ezen felvételizők pontszámai csaknem elérik az átlagos pontszámot, még úgy is, hogy felsőfokú nyelvvizsgáért csak feleannyian tarthattak igényt többletpontokra, mint az országos átlag. (Bár a felvételi pontátlagot a szociális alapon megszerezhető többletpontok is feljebb húzhatják.)

Eredményeink alátámasztják, hogy a megye felsőoktatási intézményeinek igen meghatározó a társadalmi szerepvállalásuk. Azáltal ugyanis, hogy sok fiatal helyben is megtalálja a számára vonzó képzést, csökken az agyelszívás (*brain drain*), így a helyben kiképzett (és jelentős mértékben itt is maradó), magasan kvalifikált munkaerő jelentősen hozzájárul a térség gazdasági hátrányainak leküzdéséhez (Teperics, é. n.). Ez a jótékony hatás pedig túllépi a megyehatárokat is. Hajdú-Bihar egyetemei és főiskolái ugyanis nemcsak a megye fiataljai számára szolgálnak szellemi központokként, hanem meghatározóak, sőt nélkülözhetetlenek a környező, gyakran intézményhiányos megyék és határon túli területek fiataljai számára is. Elemzésünk sajnos nem terjedhetett ki az agycsere (*brain change*) kérdésének körbejárására, pedig gazdagítaná eredményeinket, ha az „elvándorlást” és a „bevándorlást” együttesen vizsgálhatnánk. Feltételezzük ugyanis, hogy a határon túlról érkező értelmiség kerül az innen elvándorlók helyére.

Megállapításaink az elvándorlás általánosabb mennyiségi mutatóira tudtak rámutatni. Emellett a finomabb, minőségi összefüggések megismerését is szükségesnek tartjuk, erre vonatkozó eredményeinket egy újabb tanulmányban tervezzük bemutatni. Az ugyanis szétfeszítette volna tanulmányunk terjedelmi korlátait, ha a szelektív elvándorlást például képzési területenként, esetleg szakonként is megvizsgáljuk. Ugyancsak az eredmények további árnyalását szolgálná, ha nemcsak a felvételi szándékokról, hanem a tényleges bekerülési mutatókról is beszámolhatnánk, és azokat a szándékokkal összevetve mutathatnánk be. A szelektív elvándorlás mögötteseinek mélyrehatóbb vizsgálata szintén szerepel a terveink között. Ehhez többváltozós elemzések szükségesek a társadalmi háttér, az eredményesség és a kínálat együttes bevonásával.²⁰ Az elvándorlási szándék igazi miértjeinek feltárására azonban inkább kvalitatív kutatások nyújtanának lehetőséget.

²⁰ Az ilyen jellegű elemzésekre nincs jelenleg módunk részletes felvételi adatbázis hiányában. Tovább pontosíthatnánk eredményeinket, ha például az összes nyelvvizsgáért vagy a hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetért kapott többletpontok pontos értékeit is el tudnánk különíteni elemzésünkben.

Hivatkozások

- Ábrahám K., Barabási T. (2011): Modern Üzleti Tudományok Főiskolája. In: Kozma T., Pataki Gy. (szerk.): *Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat*. Régió és Oktatás sorozat, VIII. kötet, Debrecen University Press, 131–148.
- Agr (é. n.): *A Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centrumának hivatalos honlapja: Centrumelnöki köszöntő*.
 Forrás: http://portal.agr.unideb.hu/centrum/centrumelnoki_koszonto/index.html. A letöltés időpontja: 2012. 02. 26.
- Andor M., Liskó I. (1999): *Iskolaválasztás és mobilitás*. Iskolakultúra-könyvek, OKTK.
- Bacskaï K. (2011): A királyhelmeci „városi egyetem” esete. In: Kozma T., Pataki Gy. (szerk.): *Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat*. Régió és Oktatás sorozat, VIII. kötet, Debrecen University Press, 77–92.
- Belényi E. H., Flóra G., Hausmann A., Szolár É. (2010): Újrateremtve önmagát. A partiumi magyar egyetemépítés két évtizede. In: Kozma T., Ceglédi T. (szerk.): *Régió és oktatás: A Partium esete*. Régió és Oktatás sorozat, VII. kötet, Center for Higher Education Research and Development, Debrecen, 33–41.
- Blaskó Zs. (2008): Társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése a munkapiacon. *Századvég*, 49. szám. 95–126.
- Bordás A. (2011): Schola Comaromiensis. In: Kozma T., Pataki Gy. (szerk.): *Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat*. Régió és Oktatás sorozat, VIII. kötet, Debrecen University Press, 93–118.
- Bourdieu, P. (1978): A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. In: Ferge Zs., Léderer P. (szerk.): *Tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bourdieu, P. (2003): Vagyonhiányos struktúrák és reprodukciós stratégiák. In: Meleg Cs. (szerk.): *Iskola és társadalom*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 73–88.
- Ceglédi T. (2009): Hátrányos helyzetű tehetséges hallgatók a Debreceni Egyetemen. *Educatio*, 2008/IV. 597–604.
- Ceglédi T. (2010): *Szakkollégiumban és tehetséggondozó programban részt vevő hallgatók összehasonlítása a Debreceni Egyetemen*. Országos Neveléstudományi Konferencia, Budapest.
- Ceglédi T., Fónai M. (2012): *A Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának hatása a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére*. Kézirat.
- Econ (é. n.): *A Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karának hivatalos honlapja: A Karról*. Forrás: <http://www.econ.unideb.hu/a-karrol-10.html> A letöltés időpontja: 2012. 02. 26.
- Felvi (é. n.): *Intézményi elemzések*. Forrás: http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/jelentkezo_es_felvettek/intezmenyi_elemzesek_2011 A letöltés időpontja: 2012. 03. 01.
- Fényes H., Pusztai G. (2004): A kulturális és a társadalmi tőke kontextuális hatásai az iskolában. *Statistikai Szemle*, 82. évf. 6–7. szám. 567–582.
- Ferge Zs. (1980): *Társadalompolitikai tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fónai M., Márton S. (2010): A tehetséggondozó program hallgatóinak professzió-képe. In: Kozma T., Ceglédi T. (szerk.): *Régió és oktatás: A Partium esete*. Régió és Oktatás sorozat, VII. kötet, Center for Higher Educational Research and Development, Debrecen, 147–153.

- Fónai M., Puskás O., Szűcs E. (2012): A Debreceni Egyetem aktív hallgatói – vélemények és elvárások a képzésről és a munkaerőpiacról, 2010–2011. In: Fónai M., Szűcs E. (szerk.): *A Debreceni Egyetem „Diplomás Pályakövető Rendszerének” főbb eredményei és tapasztalatai 2010–2011*. Debreceni Egyetem, 121–140.
- Forray R. K. (1992): A középiskolázás expanziója és az intézmények differenciálódása. In: Forray R. K., Kozma T. (szerk.): *Társadalmi tér és oktatási rendszer*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 69–80.
- Gáti A. (2010): Társadalmi háttér és mobilitás. In: Garai O., Horváth T., Kiss L., Szép L., Veroszta Zs. (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, Budapest, 155–176.
- Gazsó F., Laki L. (1999): *Esélyek és orientációk (Fiatalok az ezredfordulón)*. OKKER Kiadó Kft.
- Györgyi Z. (2010): Munkaerő-piaci esélyek, munkaerő-piaci stratégiák. In: Garai O., Horváth T., Kiss L., Szép L., Veroszta Zs. (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, Budapest, 37–58.
- Hausmann A., Szolár É., Takács T. (é. n.): *Partiumi Keresztény Egyetem – egyetem egy sajátos múltú térségben*. Kézirat.
- Hollósi H. Zs. (2010): A szatmárnémeti Kihelyezett Tagozat hallgatói összetétele. In: Kozma T., Ceglédi T. (szerk.): *Régió és oktatás: A Partium esete*. Régió és Oktatás sorozat, VII. kötet, Center for Higher Education Research and Development, Debrecen, 42–51.
- Horn D. (2010): A kisgimnáziumok szerepe a szelekcióban. In: Kolosi T., Tóth I. Gy. (2010): *Társadalmi Ríport 2010*. TÁRKI, Budapest, 408–429.
- Kozma T. (2004): *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Kozma T. (2010): Felsőfokú oktatás és regionális átalakulás. In: Kozma T., Ceglédi T. (szerk.): *Régió és oktatás: A Partium esete*. Régió és Oktatás sorozat, VII. kötet, Center for Higher Education Research and Development, Debrecen, 15–27.
- Kozma T. (2011): Kisebbségi intézmények a Bologna-folyamatban. In: Kozma T., Pataki Gy. (szerk.): *Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat*. Régió és Oktatás sorozat, VIII. kötet, Debrecen University Press, 45–74.
- Ladányi J. (1994): Rétegződés és szelekció a felsőoktatásban. *Educatio*, Budapest.
- Law (é. n.): *A debreceni Állam- és Jogtudományi Kar hivatalos honlapja: A debreceni jogászképzés múltjáról, jelenéről – és jövőjéről*. Forrás: <http://www.law.klte.hu/> A letöltés időpontja: 2012. 02. 26.
- Neuwirth G., Szemerszki M. (2009): Tehetséggondozás a középiskolában, tehetségek a felsőoktatásban. *Educatio*, 2009. nyár. 204–218.
- Németh Sz. (2011): *A Debreceni Egyetem hallgatói vonzáskörzete. A jövő tudósai, a vidék jövője – doktoranduszok konferenciája*. Debrecen.
- Nyüsti Sz., Ceglédi T. (2010): A három versengő dimenzió. Kísérlet a hallgatói típusok kialakítására a tanulás, a szabadidő és a munka dimenziója mentén. In: Kozma T., Ceglédi T. (szerk.): *Régió és oktatás: A Partium esete*. Régió és Oktatás sorozat, VII. kötet, Center for Higher Educational Research and Development, Debrecen, 93–101.

Októberi statisztikák (é. n.): *A Debreceni Egyetem októberi statisztikái.*

Forrás: <http://www.unideb.hu/portal/hu/node/369> A letöltés időpontja: 2012. 02. 26.

- Örkény A., Szabó I. (2001): A siker záloga. Magyarországi és romániai középiskolások életstratégiáinak értékei. *Eduactio*, 2001/3. 472–492.
- Papszt M. (2010): Felsőoktatási hallgatók jövedelmi várakozásai. *Felsőoktatási MŰHELY*, 2010/III. 53–68.
- Polónyi I. (2003): Egy új kar beágyazódása a régióba. Köszöntőféle tanulmány a debreceni közgazdászképzés alapításának 10 éves évfordulójára. *Competitio*, II. évf. 2. szám. 2003. nov.
- Pusztai G. (2010a): Intézményi hozzájárulás egy hátrányos helyzetű felsőoktatási térség hallgatóinak tanulmányi eredményességéhez. In: Juhász E. (szerk.): *Harmadfokú képzés, felnőttképzés, regionalizmus*. Régió és Oktatás sorozat, V. kötet, Center for Higher Education Research and Development, Hungary, Debrecen, 25–32.
- Pusztai G. (2010b): A hallgatói kapcsolatrendszer és a tanulmányi eredményesség összefüggései. In: Buda A., Kiss E. (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia, tanárok, értelmiségiek*. Kiss Árpád Archívum Könyvsorozata, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, Debrecen, 173–184.
- Róbert P. (2000a): Miért (nem) meritokratikusak a modern társadalmak? *Századvég*, 7. évf. 23. sz.
- Róbert P. (2000b): Bővülő felsőoktatás? Ki jut be? *Educatio*, 2000/I. 79–94.
- Stark G. (2011): Magyar nyelvű tanító- és óvóképzés a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen a hallgatók és az oktatók szemszögéből. *Pedagógia online – Hungarian Educational Research Journal*, 1. évf. 1. sz.
- Forrás: <http://pedagogia-online.hu/herj/2011/07/stark-gabriella-maria-magyar-nyelvu-tanito-es-ovokepzes-a-babes-bolyai-tudomanyegyetemen-a-hallgatok-es-az-oktato-szemszogebo/> A letöltés időpontja: 2012. 02. 26.
- Süli-Zakar I. (2006): Partium – A határokkal szétszabdalt régió. In: Juhász E. (szerk.): *A „Regionális Egyetem” kutatás zárókonferenciájának tanulmánykötete*. Régió és Oktatás sorozat, II. kötet, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete. Debrecen, 25–42.
- Szemerszki M. (2009a): Hallgatók az átalakuló felsőoktatásban. In: Jancsák Cs. (szerk.): *Pillanatfelvételek a Kárpát-medencei ifjúságról*. 13–27.
- Szemerszki M. (2009b): Az Eurostudent felmérés magyarországi kapcsolódásai. In: Hrubos I. (szerk.): *Műhelytanulmányok*. NFKK Füzetek 2. Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, 42–70.
- Szemerszki M. (2010): Regionális eltérések a harmadfokú továbbtanulásban. In: Kozma T., Ceglédi T. (szerk.): *Régió és oktatás: A Partium esete*. Régió és Oktatás sorozat, VII. kötet, Center for Higher Educational Research and Development, Debrecen, 71–92.
- Szemerszki M. (2012): A felsőoktatásba jelentkezők jellemzői. In: Szemerszki M. (szerk.): *Az érettségítől a mesterképzésig. Továbbtanulás és szelekció*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 21–52.
- Szolár É., Hausmann A. (2008): A Partiumi Keresztény Egyetem. *Mester és tanítvány*, 2008/3. 51–64.
- Teperics K. (2006): A debreceni felsőoktatás demográfiai háttere. In: Süli-Zakar I. (szerk.): *„Tájak – Régiók – Települések...” Tisztelgés a 75 éves Enyedi György akadémikus előtt*. Didakt Kft., Debrecen, 309–317.

Teperics K. (é. n.): *Debrecen oktatási vonzaskörzete*. Kézirat.

Forrás: http://terd.unideb.hu/doc/de_okt_vonzask.pdf. A letöltés időpontja: 2012. 03. 01.

Teperics K. (2005): Debrecen oktatási vonzaskörzete. In: Czimre K. (szerk.): *Kisközségtől az eurorégióig – Prof. Dr. Süli-Zakar István tiszteletére szerzett tanulmányok gyűjteménye*. Didakt Kft., Debrecen, 58–71.

Veroszta Zs. (2010): A munkaerő-piaci sikeresség dimenziói frissdiplomások körében. In: Garai O., Horváth T., Kiss L., Szép L., Veroszta Zs. (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások 2010*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, Budapest, 11–36.